

Кіровоградська обласна бібліотека
для дітей ім. А.П.Гайдара

Відділ у справах розвитку
дитячих бібліотек і маркетингу

*Діяльність бібліотек,
що обслуговували дитяче
населення області
у 2007 році*

інформаційно-аналітичний
огляд

м. Кіровоград

2008

Мережа бібліотек для дітей області не зазнала змін і складається з 31 закладу: ОДБ ім. А.П. Гайдара, 17 районних, 12 міських, 1 сільської (с. Рівне, Новоукраїнський район).

Також, дитяче населення області обслуговують: Кіровоградська районна бібліотека для дорослих і дітей та, практично, усі бібліотеки для дорослих, що функціонують в області – 557. При бібліотеках працюють 28 дитячих відділів: 3 – при районних центральних; 9 – у містах Знам'янка і Кіровоград; 16 – у сільській місцевості.

Повернуто статус „районна” Маловисківській міській бібліотеці.

Колектив Новгородківської РДБ відновив роботу пункту видачі літератури при ЗОШ I-III ст. № 2. Школярі молодших класів мають змогу один раз на тиждень обмінювати і замовляти книги і періодичні видання.

У 2007 році відбулися зміни у структурі та штатному розписі Кіровоградської обласної бібліотеки для дітей ім. А.П.Гайдара. З січня організовано новий відділ впровадження комп'ютерних технологій та забезпечення Інтернет-доступу користувачам, на базі якого продовжував функціонувати безкоштовний Інтернет-клас для користувачів. У зв'язку з децентралізацією централізованої бухгалтерії управління культури і туризму облдержадміністрації було створено окрему бухгалтерію закладу.

Кадри. Керівний склад бібліотек для дітей такий: директор ОДБ ім. А.П.Гайдара; заступник директора з наукової роботи ОДБ ім. А.П.Гайдара; 5 директорів Р(М)ДБ; 11 заступників директорів Р(М)ЦБС по роботі з дітьми; 12 завідуючих; провідний бібліотекар МДБ (ф. № 8 Світловодської МЦБС); бібліотекар МДБ (ф. № 3 Олександрійської МЦБС).

У штаті Світловодської РДБ відновлено посаду бібліотекаря (усього - 3 штатні одиниці), який працює на 0,5 ставки згідно норм навантаження на одного працівника.

У 31 бібліотеці для дітей та 28 дитячих відділах працює 173 фахівця, з них, 90 % мають повні ставки. Решта – виконують свої обов'язки у неповному робочому режимі, але згідно навантажень. Це бібліотекарі з: Онуфріївської РДБ, Олександрійської та Помічнлянської МДБ, Рівнянської СДБ; дитячих відділів Добровеличківського, Новоукраїнського, Петрівського районів та міста Кіровограда.

Найвагомішими у діяльності бібліотек є **основні показники**: „користувачі” та „видача документів”, які виконуються щорічно.

2007 рік – не виняток. Дані показники перевиконано, відповідно, на 102 % і 108 %.

Послугами районних та міських бібліотек області скористалося 121,1 тис. користувачів; яким видали 1,8 млн. примірників документів.

Бібліотеками області (без ОДБ ім. А.П.Гайдара) охоплено читанням 84 % дітей дошкільного та шкільного віку (див. діаграму „Відсоток охоплення читанням користувачів дошкільників та учнів 1-9 класів ...”).

Акцентуємо, що за останні 2 роки кількість користувачів зменшилася, майже, на 5 тис. чоловік. Такі фактори, як демографічна криза, міграція, фінансова скрута, особливо на селі, з кожним роком негативно позначаються на роботі бібліотек. У зв'язку з цим, у 2006 р., ОДБ ім. А.П.Гайдара, як обласним методичним центром, було рекомендовано звернути увагу на залучення до бібліотек потенційних читачів різних вікових та соціальних категорій – резерв для цього є. (див. діаграми „Відсоток охоплення читанням ...”, „Кількість користувачів різних категорій, обслужених Р(М)ДБ ...”). Як результат, у 2007 р., у бібліотеках відбулось збільшення чисельності користувачів, у порівнянні з 2006 р., за такими категоріями: „дошкільники” – на 1,5 %; „організатори дитячого читання” – на 1,9 % . Також, бібліотекарі області активізували роботу в літніх оздоровчих центрах для дітей та на пришкільних майданчиках. Це дало змогу обслужити книгою в 1,3 рази більше відпочиваючих дітей, ніж у 2006 р. Більше часу було витрачено й на копітку роботи з фізично обмеженими дітьми. Їх кількість, як читачів бібліотек, зросла 1,2 рази у порівнянні з минулим роком.

Одним з основних факторів, що впливає на якість обслуговування користувачів, є **стан бібліотечних фондів**. На 1.01.2008 року фонди бібліотек становили 2 млн. 554 тис. прим. документів, що майже на рівні минулого року (див. діаграму „Фонди для дітей” ...”). Фонд ОДБ ім. А.П.Гайдара становить 178,2 тис. прим. документів, його обертаність – 1,3, забезпеченість документами – 14,2.

За видами, в інформаційній продукції, переважають книги та періодичні видання. Документи на електронних носіях складають 0,1 % від загальної кількості фонду бібліотек.

Забезпеченість документами користувачів (крім ОДБ) у 2007 році склала 20,8, а обертаність документів – 0,7. Останній показник вказує на неналежну роботу з фондами: перевантаження документами, які не користуються попитом; відсутність їх систематичного очищення. У такому випадку показник забезпеченості не відповідає

дійсним потребам користувачів. До найбільш проблемних належать фонди, показники яких „забезпеченість документами” – від 40 до 50 прим., а „обертаність” – на рівні 0,4 - 0,6. Це „дитячі фонди” сільських бібліотек районів: Голованіського, Маловисківського, Новгородківського, Новоархангельського, Олександрійського, Світловодського.

Обслуговування користувачів не можливе без здійснення якісного *поповнення фондів*, яке має відповідати комплексові освітніх, інтелектуальних, дозвіллевих потреб сучасних користувачів. Необхідно зазначити, що протягом останніх 3 - 4-х років, більшість бібліотек області різних рівнів, а особливо, сільських, поповнюють свої фонди лише завдяки обласним бібліотекам, які отримують нові книги з Центру інформатики Міністерства культури і туризму України та згідно державної Програми щодо функціонування та розвитку української мови.

У звітному році до бібліотек області (крім ОДБ ім. А.П.Гайдара) надійшло 19,7 тис. прим. документів (з них, 1,1 % складають електронні видання), тобто, у середньому, 0,16 документа (книг, періодичних видань) на одного користувача бібліотеки. Серед надходжень переважала література довідково-навчального та гуманітарного характеру.

Найбільше документів – 2,7 тис. прим. документів отримала ОДБ ім. А.П.Гайдара; 861 прим. – ЦДБ ім. Ю.Гагаріна Олександрійської МЦБС; Долинська, Новоукраїнська, Олександрівська, Петрівська РДБ – понад 300 прим.; найменше – 115 прим. – Ульяновська РДБ.

Передплата періодики для дітей залишилась на рівні минулого року. У середньому, бібліотеки для дітей мали по 20 прим. видань. ОДБ ім. А.П.Гайдара отримувала 150 назв періодики для усіх вікових категорій користувачів.

Сільський читач був значно обмеженим – користувався, у середньому, 2-3 примірниками періодики. А в районах Бобринецькому, Добровеличківському, Долинському, Маловисківському, Новомиргородському, Олександрівському, Петрівському більшість сільських книгозбірень з року в рік отримують дуже мало періодичних видань для дітей.

На придбання документів до бібліотек витрачались кошти: спонсорські – 50 % від загальної суми; а також – бюджетні – 28 % (в основному, на передплату періодики) та від платних послуг – 22 % .

З метою збільшення надходжень документів працівники бібліотек, застосовуючи *маркетингові підходи*, звертались до керівників підприємств, місцевої громади, які з розумінням ставились

до бібліотечних проблем. Ось декілька прикладів. Завдяки підприємцям с. Вікнини Гайворонського району, голові сільської ради та голові ради ветеранів, сільська бібліотека мала періодичні видання різної тематики, придбала книги для наймолодших читачів, а також отримала у подарунок книги з власних бібліотек.

За ініціативи керівників Олександрійської МЦБС та Світловодської РДБ, здійснено поїздки до бібліотек м. Києва, в результаті яких у їхніх фондах з'явилися нові книги.

Працівники Кіровоградської МЦБС відвідували редакції місцевих газет, що дало змогу книгозбірням отримати 50 % передплати періодичних видань за рахунок спонсорської допомоги.

Вже не один рік констатується факт, що *вилучення документів* з книгозбірень переважає надходження. Так, за минулий рік, вибуло в 2,6 рази документів більше ніж надійшло. Найбільше списано документів за причинами: „зношені” – 73,4 %; „застарілі” – 14,3 %; решта – „загублені” – 5 %; „надійшло до ОФ” – 4,5 %; „за переобліками” – 2,8 %.

Платні послуги, що надаються всіма районними, міськими бібліотеками (виняток, Світловодська ДК МДБ) та 22 „дитячими відділами”, допомагають їм вижити у нестабільній економічній ситуації. З кожним роком прибутки збільшуються. Так, за звітній період зароблено 51,6 тис. грн. (до плану – 107 %), що на 11 % більше проти минулого року. ОДБ ім. А.П.Гайдара напрацьовано 13,6 тис. грн.

Найбільші суми (у тис. грн.) отримали, серед міських бібліотек: МДБ ім. Ю.Гагаріна Олександрійської МЦБС – 7,7; серед РДБ: Петрівська – 2,2; Олександрівська – 1,6; Долинська, Новоархангельська – по 1,4; Бобринецька – 1,2. Найменші напрацювання у РДБ: Світловодській – 123 грн.; Ульяновській – 179 грн.

Слід зауважити, що репертуар платних послуг дещо одноманітний: оформлення та переоформлення документів користувача, видача документів з „комерційного фонду” чи „нічного абонементу”. Лише в деяких бібліотеках (Бобринецькій, Долинській, Новгородківській, Олександрівській, Онуфріївській, Петрівській РДБ, МДБ ім. Ю.Гагаріна Олександрійської МЦБС та 5-ти МДБ Кіровоградської МЦБС) впроваджується більш широкий спектр послуг. Це: ксерокопіювання, допомога при написанні рефератів, сценаріїв, складання рекомендаційно-бібліографічних списків літератури, виконання складних бібліографічних довідок,

проведення заходів на замовлення, комп'ютерний набір текстів, користування мережею Інтернет тощо.

Сьогодні вже неможливо уявити сучасну бібліотеку без моніторингу потреб, запитів, захоплень чи уподобань користувачів. Свідченням тому є **соціологічна робота**, якій віддається перевага у маркетинговій діяльності. Так, здійснено понад 200 опитувань, анкетувань та інтерв'ю і лише 80 аналізів читання (у 2006 р. – 145 аналізів читання).

Методичними центрами районних та міських бібліотек проводились різнопланові заходи щодо **підвищення професійної майстерності** бібліотечних працівників області. Яким чином заходи здійснювались, які є найпопулярнішими, у чому полягають інновації такої роботи, що цікавого й неординарного, традиційного та звичного пропонували колеги колегам *висвітлено ОДБ ім. А.П.Гайдара в дайджесті „Організація системи підвищення кваліфікації бібліотекарів області”*.

У 2007 р. проведено 134 заходи різних за спрямуваннями та формами: семінари (53), практикуми (30), стажування (25); інше: творчі лабораторії, „круглі столи”, тренінги, майстер-класи; а також, Дні: методиста, спеціаліста, самоосвіти, професійної майстерності тощо. Такі заходи часто проводились спільно з колегами зі шкільних бібліотек.

Протягом року бібліотекарі отримували консультативно-практичну допомогу від керівників районних та міських бібліотек під час їхніх 210 виїздів.

У 2007 році **організаційно-методична робота ОДБ ім. А.П.Гайдара** була спрямована на аналітичне, маркетингове та соціологічне вивчення різних напрямів діяльності бібліотек області, надання працівникам консультативної та методико-практичної допомоги.

Фахівцями відділу у справах розвитку дитячих бібліотек і маркетингу здійснено аналіз цифрових та текстових звітів про роботу бібліотек області для дітей за 2006 рік та планів роботи на 2008 рік, розроблено таблиці щодо звітів діяльності бібліотек області за 2007 рік, внесено корективи до складання планів роботи бібліотек області на 2008 рік.

Працівники відділу брали участь у *підготовці питань на розгляд колегії УКТО: „Про стан автоматизації бібліотек Кіровоградської області”*; відділу стратегічного розвитку і планування УКТО *„Про*

роботу бібліотек Новоукраїнського району в умовах децентралізації” та „Про виконання Закону України „Про бібліотеки та бібліотечну справу” бібліотеками Маловисківського району”; *Ради директорів обласних бібліотек „Про виконання Програми розвитку культури на період до 2007 року бібліотеками Знам’янського району” та „Про роботу бібліотек Компаніївської РЦБС по виконанню Указу Президента України „Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України”.*

За рік відбулось 15 виїздів (у цьому числі: Національна бібліотека України для дітей, бібліотеки області, Закарпатська обласна бібліотека для дітей та юнацтва, 5 бібліотек Закарпаття, Львівська обласна бібліотека для дітей); обстежено і надано практичну допомогу 33 бібліотекам різних рівнів; здійснено 30 індивідуальних консультацій для працівників бібліотек області.

У рамках *Всеукраїнського наукового дослідження „Історія державних бібліотек України для дітей”*, за ініціативи Національної бібліотеки України для дітей, відділ маркетингу ОДБ займався зібранням та обробкою анкет з історії дитячих бібліотек області для підготовки і випуску довідника „Бібліотеки України для дітей”.

Приділялась значна увага організаційним питанням щодо проведення Всеукраїнського тижня дитячої книги та Всеукраїнського конкурсу „Найкращий читач України 2007” у бібліотеках області та в ОДБ ім. А.П.Гайдара.

Здійснено методичне забезпечення проведення в області Всеукраїнських конкурсів „Хочу читати!” та „Куточок „Пізнайко” в бібліотеці”, організованого міжнародним дитячим журналом „Пізнайко”.

Бібліотеки області взяли участь у Всеукраїнському моніторингу „Я читаю сучасну книжку українською мовою” (організатор Національна бібліотека України для дітей), метою якого було відстеження розподілу дитячих книг, виданих за державними програмами: „Розвиток і функціонування української мови на 2004-2010 рр.”, „Українська книга”, „Українська бібліотечна серія”.

З метою підвищення кваліфікації бібліотекарів, утвердження позитивного іміджу бібліотек області працівники ОДБ ім. А.П.Гайдара взяли участь в *організації, проведенні та здійсненні заходів* таких рівнів:

міжнародного

- українсько-шведський семінар „Поки є діти – будуть казки! Астрід Ліндгрєн і сучасна дитяча література” (Національна бібліотека України для дітей);

- конференція „Крим – 2007” „Бібліотека і інформаційні ресурси в сучасному світі науки, культури, освіти і бізнесу” (м. Судак);
- кругли стіл з питань популяризації знань про Євросоюз (ОУНБ ім. Д.І.Чижевського);

Всеукраїнського

- колегія Міністерства культури і туризму України за підсумками роботи 2006 року;
- науково-практична конференція директорів обласних бібліотек для дітей: „Культура. Бібліотека. Діти. Формування і збереження культурної спадщини в інформаційному суспільстві” (м. Ужгород);
- Фестиваль дитячого читання „Книгоманія” (м. Львів);
- нарада з питань підготовки і проведення конкурсу „Найкращий читач України” (м. Львів);

обласного

- колегія УКТО „Про стан автоматизації бібліотек Кіровоградської області” (УКТО);
- колегія УКТО „Про стан виконання програми розвитку культури на період до 2007 р. у Добровеличківському районі” (УКТО);
- семінар-практикум для керівників районних (міських) бібліотек для дітей, бібліотекарів дитячих відділів при центральних районних (міських) бібліотеках на тему: „Бібліотека для дітей: реалії та перспективи”, за участю представників бібліотек з 25 районів та міст області (ОДБ ім. А.П.Гайдара);
- семінар-практикум „Бібліотека як центр правової освіти населення” (ОУНБ ім. Д.І.Чижевського)
- семінар-практикум „Бібліотека і молодь: пошук ідей, майстерність, співпраця” (ОЮБ ім. О.Ю. Бойченка);
- круглий стіл „Публічні і шкільні бібліотеки: взаємодія, допомога, вирішення проблем” у рамках засідання обласної Міжвідомчої ради з питань бібліотечної роботи (ОДБ ім. А.П.Гайдара);
- круглий стіл „Імідж бібліотеки: зміни за 10 років” (бібліотека Національного технічного університету м. Кіровоград);
- тренінг „Особливості бібліотечно-інформаційного обслуговування людей з функціональними обмеженнями” (ОУНБ ім. Д.І.Чижевського);
- практикуми „Шляхи та можливості взаємодії школи та дитячої бібліотеки” для майбутніх вчителів початкових класів – студентів III курсу гуманітарно-педагогічного факультету Кіровоградської педагогічної академії (ОДБ ім. А.П.Гайдара);
- творчі лабораторії „Краєзнавство – шлях до формування позитивного іміджу публічних бібліотек” (бібліотеки Долинського та Олександрійського районів);

- ярмарок соціальних ініціатив (у рамках проекту „Мережа громадянської освіти”) (ОУНБ ім. Д.І.Чижевського);
- лекційно-практичні заняття для слухачів курсів підвищення кваліфікації шкільних бібліотекарів (обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського);
- аналіз робіт бібліотекарів сільських та міських загальноосвітніх шкіл, представлених на обласний тур Всеукраїнського конкурсу „Шкільний бібліотекар – 2007” (ОДБ ім. А.П.Гайдара);
- навчання щодо створення єдиного краєзнавчого кооперативного каталогу бібліотек області (ОУНБ ім. Д.І.Чижевського).
- екскурсії, огляди науково-методичних і науково-педагогічних видань для студентів Кіровоградської педагогічної академії та Олександрійського училища культури (ОДБ ім. А.П.Гайдара).

Щорічно ОДБ ім. А.П.Гайдара здійснюється *випуск видань* з актуальних професійних питань. У 2007 році видано:

- Діяльність бібліотек, що обслуговували дитяче населення області у 2006 році (інформаційно-аналітичний огляд);
- Моя мала Батьківщина (збірка кращих вибіркового творів юних талантів – учасників обласного туру Всеукраїнського конкурсу „Моя мала Батьківщина”);
- рекомендації щодо підготовки та подання інформації для збірника „З історії бібліотек для дітей області”;
- Організація системи підвищення кваліфікації бібліотекарів області (дайджест);
- Комп’ютерні технології на службі дитячої бібліотеки (дайджест);
- Краєзнавство, як сходинок до виховання духовності користувачів дітей (дайджест);
- Календар знаменних і пам’ятних дат Кіровоградщини;
- Я читаю сучасну книжку українською мовою (підсумки обласного етапу Всеукраїнського моніторингу);
- Ваша думка про Інтернет? (підсумки соціологічного опитування).

У 2007 р. відбулись позитивні зрушення щодо **сучасних технічних засобів** у бібліотеках для дітей. За кошти з загального фонду бюджету були придбані комп’ютери для Бобринецької, Долинської, Петрівської РДБ, 5-ти МДБ Кіровоградської МЦБС. Завдяки спонсорам Світловодська ДК МДБ отримала два комп’ютери, принтер, а Новгородківська РДБ – багатофункціональний пристрій. Здійснили підключення до мережі Інтернет Бобринецька РДБ та Світловодська ДК МДБ (див. діаграму „Сучасні технічні засоби у бібліотеках ...”). Наявність техніки розширює можливості бібліотек на різних напрямках діяльності, у т. ч., рекламно-видавничі. Як приклад,

дитячими бібліотеками Кіровоградської МЦБС збільшено та урізноманітнено видавничу продукцію майже на 36 % порівняно з 2006 р.

Бібліотекарі добре усвідомили, що **висвітлення у ЗМІ** діяльності їхніх закладів – це один із засобів створення позитивного іміджу та додаткова реклама бібліотечних послуг. У 2007 р. було надруковано 340 матеріалів у місцевій пресі, взято участь у 154 радіопередачах (найбільше – Первозванівською сільською бібліотекою Кіровоградського району - 120), здійснено 9 виступів на ТБ.

Зі 120 матеріалів (усі види ЗМІ, у т. ч., 2 всеукраїнських) громадськість дізнавалась про все цікаве, що відбувалось в ОДБ ім. А.П.Гайдара.

У звітному році зміцнювалась **матеріально-технічна база** окремих бібліотек. За кошти з загального фонду бюджету, спеціальні та спонсорські здійснювались: ремонти приміщень бібліотек і систем опалення, встановлення металевих дверей, лічильників на воду, заградування вікон, придбання кондиціонерів, теплових обігрівачів, пирососів, настільних ламп (ОДБ ім. А.П.Гайдара, Гайворонська, Добровеличківська, Долинська, Новоархангельська, Новомиргородська, Олександрівська, Петрівська РДБ, 5 МДБ Кіровоградської та 2 Олександрійської МЦБС, Помічнянська МДБ).

Органами влади різного рівня, за сумлінну працю та професійну майстерність, були **відзначені** подяками, грамотами, преміями **працівники бібліотек, колективи**, зокрема, Вільшанської, Голованіської, Новоархангельської, Олександрівської, Петрівської РДБ, 5-ти МДБ Кіровоградської МЦБС, 2-х МДБ Олександрійської МЦБС. Керівника Долинської РДБ відзначено грамотою районного відділу освіти РДА. Колектив Новгородківської РДБ занесено на Дошку пошани району.

У 2007 році **організація та проведення заходів для різних вікових та соціальних категорій користувачів** здійснювалася за такими основними напрямками: популяризація краєзнавства та виховання почуття патріотизму; обслуговування дітей, які потребують особливої уваги (фізично обмежені, соціально не захищені, обдаровані); робота в літніх оздоровчих центрах та на пришкільних майданчиках; формування інформаційної культури; соціокультурна та маркетингова діяльність (взаємозв'язок з різними установами, причетними до роботи з дітьми та реклама бібліотек).

Колективи бібліотек різних рівнів розробили і втілювали 47 комплексно-цільових програм різної тематики, здебільше, краєзнавчої, правової, екологічної, мистецької.

Інтелектуально-духовному розвитку юної особистості сприяли різноманітні центри за інтересами користувачів, що функціонували, оновлювались чи то створювались при кожній районній (міській) бібліотеці для дітей. У бібліотеках області працювало 336 читацьких об'єднань.

У звітному році розпочали свою роботу такі об'єднання: гурток „Лікуємо книгу” при МДБ (ф. № 21) та клуб „Лицарі і панночки” при дитячому відділі ф. № 15 Кіровоградської МЦБС; гурток „Чомусик” у Новоукраїнській РДБ; клуб „Оберіг” краєзнавчого та народознавчого спрямування при ЦМДБ ім. Ю.Гагаріна Олександрійської МЦБС.

Не пройшли повз уваги жодної бібліотеки заходи, присвячені: Дням Конституції та Незалежності України; роковинам голодомору та чорнобильській катастрофі; вшануванню пам'яті учасників і героїв війн, що довелось пережити різним поколінням нашого народу; а також літературно-мистецьким датам та ювілеям видатних людей.

Прикладом цікавих заходів для користувачів може слугувати досвід Вільшанської РЦБС, викладений керівником РДБ О. Журжер у звіті за 2007 р. (див. додаток № 1). Їхня діяльність, майже, дзеркально відображає роботу багатьох колег області.

Також, пропонуємо звертатись до відділу у справах розвитку дитячих бібліотек і маркетингу ОДБ ім. А.П.Гайдара за досвідом до матеріалів звітів про роботу бібліотек за 2007 рік Гайворонської, Добровеличківської, Долинської, Компаніївської, Новоархангельської, Новоукраїнської, Олександрівської РДБ та Кіровоградської ЦМДБ, а, особливо, Олександрійської ЦДБ ім. Ю.Гагаріна Олександрійської МЦБС.

Констатуємо, річний аналіз діяльності бібліотек показав, що серед бібліотек-праймерів за усіма напрямками роботи є ЦМДБ ім. Ю.Гагаріна Олександрійської МЦБС та міські бібліотеки для дітей Кіровоградської МЦБС.

Завжди у пошуках творчого підходу – працівники Бобринецької, Гайворонської, Добровеличківської, Долинської, Компаніївської, Новоархангельської, Новоукраїнської, Олександрівської РДБ, Олександрійської РЦБС.

Прагнуть до кращих стандартів керівники Голованіської, Онуфріївської, Петрівської, Світловодської РДБ та бібліотеки міст Знам'янки і Світловодська.

Підсумовуючи викладене, радимо керівникам бібліотек протягом 2008 року:

- з метою формування нового покоління користувачів якомога більше залучати до книги і читання дітей дошкільного віку;
- виважено підходити і тримати на контролі організацію та проведення систематичного очищення бібліотечних фондів сільських книгозбірень;
- виявляти і використовувати додаткові джерела фінансування, альтернативного комплектування, для систематичного і повноцінного поповнення фондів бібліотек;
- урізноманітнити асортимент платних послуг в Р(М)ДБ та розширити запровадження послуг серед користувачів дітей сільських бібліотек;
- ставити питання перед владними структурами різних рівнів щодо забезпечення бібліотек новими комп'ютерними технологіями.

Додаток № 1
до інформаційно-аналітичного
огляду діяльності бібліотек,
що обслуговували
дитяче населення області
у 2007 році

**З досвіду роботи бібліотек з користувачами дітьми
Вільшанської РЦБС**

Прагнення фахівців РДБ оновити зміст та форми спілкування з читачами, створити комфортне середовище принесло вагомі результати у 2007 році. Зростає кількість таких категорій користувачів, як: вчителі, батьки, педагоги, що користуються абонементом і читальною залю, проводять вільний час у бібліотеці. Про ефективність роботи РДБ свідчили актуальні масові заходи, книжкові виставки, якість та оперативність послуг, що надавались бібліотекарями протягом року.

У своїй роботі бібліотекарі використовували різноманітні прийоми залучення дітей до книги. Так, наприклад, стурбованість станом читання книг учнями молодших класів, спонукала працівників РДБ активно співпрацювати з класними керівниками у школах. Визначившись зі зручними для дітей днями та годинами, погодивши організаційні питання з класоводами,

бібліотекарі здійснювали обслуговування, безпосередньо, в класах. Така форма роботи допомагала максимально наблизити книгу до юного читача, систематично займатися організацією їхнього читання та індивідуальною роботою, позбутися боржників. Усе це сприяло поліпшенню навчально-виховного та інформаційно-культурного процесу школярів.

Значна увага приділялась **довідково-бібліографічній роботі**. Читачі вчасно отримували інформацію про нові надходження до РДБ за допомогою рекомендаційних списків літератури: „Щойно з друку”, „Книга запрошує на зустріч”. Постійно складалися інформаційні списки користувачам за інтересами та педагогам про нові документи щодо шкільних предметів: „Природа - наш спільний дім”, „Мій край – Кіровоградщина”, „Музика в твоєму житті”, „Для Вас, педагоги!”, „Україна: історичні етапи розвитку”, „Екологія Кіровоградщини”(РДБ); „Любителям техніки” (Березовобалківська СБ); „Краса і сила рідної мови” (Добрівська СБ).

З метою розширення знань учнів про книгу, формування вміння самостійного пошуку і вибору книг, навичок роботи з каталогами, картотеками, довідково-бібліографічними посібниками проводились заходи для всіх категорій користувачів. Це: День бібліографії „Нам без книг ніяк не можна”, Дні інформації „Бібліотека і сім'я - гавані духовної розвідки”, „Ми люди поки є природа”, бібліотечні уроки „Книги - дивовижний сад, де кожен шукає плоди на свій смак”; година інформаційних знань „Ріки, що наповнюють Всесвіт” (РДБ); бібліографічний огляд „Конституція України і моє життя” (Калмазівська СБ); інформаційно-бібліографічна година „Поети - це біографи народу” (Чистопільська СБ) тощо.

Також було розроблено і видано практичні рекомендації щодо підвищення читацької компетенції школярів. До них належали: заповіді читачам, поради, пам'ятки та інше.

Патріотичному вихованню юних в бібліотеках сприяли заходи про героїчні та скорботні часи нашого народу.

Так, до *відзначення Перемоги у другій світовій війні* оформлялись книжкові виставки: „Війна і Перемога на скрижалях пам'яті” (РДБ), „Земле! Перемогу не забудь!” (Добрянська СБ), „Зорійте поміж нас довіку” (Чистопільська СБ); відбулись: зустріч-спогад „У пам'яті натовленої спливе святої правди голос” (Котовська СБ); літературно-музична година „Вони загинули за Вітчизну”, під час якої учні слухали вірші та спогади про війну М. Добрової та разом співали повоєнних пісень (Добрянська СБ).

„Стежками партизанської слави” мандрували восьмикласники, читачі РДБ, разом з учасником Вільшанського підпілля К. Сіденком.

З розповіді очевидця, діти дізналися про партизанський рух на Вільшанщині, про героїв на честь яких названо вулиці району. Захід супроводжувався піснями воєнних років у виконанні викладачів Школи Мистецтв.

У бібліотеках РЦБС були проведені масові заходи, метою яких було всебічне розкриття *теми голодомору*. Так, оформлялись книжкові виставки: „Голгофа України 1932-1933р.р.” (Плоско-Забузька СБ), „Біль і жах українського народу” (Сухоташлицька СБ № 1), „... Розп’ята душа на Хресті всевишньої печалі...”, „Стоїть в скорботі мати Україна біля могил дітей своїх” (Чистопільська СБ).

Осичківська, Котовська, Маловільшанська СБ провели історичну годину „У пам’ять про скорботний тридцять третій”, годину-реквієм „Жнива скорботи”, годину пам’яті „Чорна тінь Голодомору”, годину скорботи „Засвіти свічку пам’яті”.

На тематичному вечорі „На колінах стою перед вами, сповідаю жалобу свою”, що організували й провели працівники РДБ, йшлося про письменників, які в своїх творах відображали трагічну сторінку в житті України з презентацією виставки книг „Голодомор: навчати, пам’ятати, досліджувати”.

Пропаганді державної символіки, правових знань серед юних читачів Вільшанщини сприяли організація та проведення щорічного лютневого Тижня права, виставок-роздумів „Конституція України - оберіг нашої державності” (РДБ), „З Україною в серці живу” (Чистопільська СБ), літературної години „Ти, власним світом Україно, сіяти будеш на землі” (Калмазівська СБ), години правових знань „Країною Закону, Права і Моралі”, під час яких діти з задоволенням взяли участь у вікторині „Що говорить закон” (Добрянська СБ). За допомогою ігор „Правовий щит” і „У лабіринті прав”, що відбулись в РДБ, діти мали змогу ознайомитися з державними символами України, розгадували правовий кросворд, взяли участь у практичному завданні „Я маю право, значить я зобов’язаний”, а ще - бути мандрівниками-правознавцями, де ролі екскурсоводів виконували працівники бібліотеки. На 1-й зупинці „Історична” читачам розповіли про історію права у різних країнах, на 2-й - „Хто ми? Які ми?” - познайомились з основами конституційного права України. На літературній зупинці учасники гри пригадували художні твори, в яких були порушені права дорослих або дітей. Під час останньої зупинки „Експрес-марафон з Конституційного права України” діти відповідали на питання правової вікторини.

Дню українського козацтва працівники РДБ присвятили тематичний вечір „Україна - козацька мати”, де йшлося про козацький

рух в Україні, як одну з найяскравіших сторінок літопису боротьби народу за політичну і державну незалежність. Інформаційна частина заходу була забарвлена яскравими музичними номерами вихованців районної ДМШ. Читачі з задоволенням прослухали українські народні пісні у виконанні вокального ансамблю (музичний керівник Н. Барзікова) „Їхав козак за Дунай”, „Наша Україна” та інші. Насамкінець діти активно відповідали на питання „Козацької вікторини”.

Сільські бібліотекарі також провели низку заходів: інформаційну годину „Оживає дух козацький” (Бузникуватська СБ), історичну годину „Пилип Орлик - борець за ідею незалежної України” (Добрянська СБ), бесіда „Козацтво учора і сьогодні” (Маловільшанська СБ).

Постійно у полі зору працівників бібліотек робота по *формуванню любові і пошани до рідної мови*, адже без мови не може бути держави. Так, до Дня української писемності та мови було оформлено книжкові виставки: „Володіти українською - це престижно” (РДБ), „Ця чудова мова звуків” (Березовобалківська СБ), „Мовний віночок” (Маловільшанська СБ), „Слово у душі - душа у слові” (Плоско-Забузька СБ); проведено: літературно-музичний вечір „Із чистих джерел всемогутнього слова” (Добрянська СБ), літературну годину „О, мово, хто без тебе я...” (Бузникуватська СБ), годину духовного спілкування „Рідна мова й Україна - це найдорожче, що в нас є!” (Йосипівська СБ).

У РДБ відбулося мовне свято „Нехай же слово золоте печалиться, сміється”, де йшлося про історію українського слова, сучасну писемність та культуру, а закінчилось свято вікториною „Література рідного краю”.

Велика увага приділяється *популяризації кращих надбань української художньої літератури*.

Серед заходів, що зацікавили користувачів такі: вечір української поезії „Душі криниця” (Котовська СБ), літературний вернісаж „На крутих поворотах долі” про письменників О.Олеся, В. Самійленка, О.Досвітнього, М.Драй-Хмару, (Березовобалківська СБ).

Та найбільший *інтерес викликали заходи*, присвячені майстру слова - *Т.Г.Шевченку*, що проходять кожного року в березневі дні в усіх бібліотеках району: урок краси „Мистецька спадщина Шевченка” (Бузникуватська СБ), бесіда „Палає вогонь пам'яті Кобзаря” (Вівсяниківська СБ), літературно-музична година „Вірші Шевченка, що стали піснями” (Чистопільська СБ) та ін.

Вечір-портрет „Не в минуле, а в майбутнє до тебе я, Тарасе, йду” відбувся в РДБ, до якого було оформлено книжкову виставку „І слово

виростає із любові, а особливо слово Кобзаря”. Кульмінаційним моментом на заході були шевченківські читання, де діти намагалися донести до слухачів емоційну спрямованість та колорит поетичних творів, переживання автора. Усі учасники читань в подарунок отримали книгу „Кобзар” Т. Шевченка.

Кожна бібліотека району робить кроки на зустріч людям, на зустріч милосердю, особливо дітям з багатодітних сімей, дітям-інвалідам та дітям-сиротам. І хоча книгозбірні не можуть задовольнити їхні матеріальні потреби, проте вчасно донесена хороша книга, журнал чи газета, організована зустріч чи запрошення на святковий вечір, або просто добре слово - допомагають дітям забути життєві негаразди і відчувати себе потрібними. Ці діти обслуговуються позачергово, на пільгових умовах, їм надається право більш тривалого користування взятих документів.

„Не скупіться, люди, на добро” під таким девізом в РДБ відбувся тематичний вечір „Зайвих людей не буває”. У фойє бібліотеки була оформлена виставка робіт вихованців гончарного гуртка „Кожна дитина приходить в світ з Божою іскрою – талантом” (керівник Л.Петков). Від яскравих картин з природних матеріалів, виробів з глини та тіста не можна було відірвати очей. Тематика цих витворів мистецтва найрізноманітніша. Це свійські тварини, казкові герої, а також дарунки матері-природи. На заході лунали пісні у виконанні вихованців ДМШ. На закінчення вечора відбулося вручення подарунків від щедрих місцевих спонсорів. У цей день жодна дитина, запрошена на захід, не залишилася без уваги.

Не „висохнути” душею і не „зачерствіти” серцем, допомагають подібні заходи: вечір відпочинку „Раз добром зігріте серце, вік не прохолоне” (Калмазівська СБ), година доброти „Несу у люди честь і доброту” (Йосипівська СБ), урок моралі „Мораль чиста - краще всякого намиста” (Станкуватська СБ), вечір милосердя „Зітріємо Вас своїм теплом” (Бузникуватська СБ), інформаційна година „Краплини з келиху мудрості” (Чистопільська СБ) та ін.

Перехрестя епох позначилося на багатьох аспектах життя, у тому числі, й **моральних**. На жаль, просліджуються: духовне зубожіння, зростання наркоманії, пияцтва серед підростаючого покоління.

Дуже часто бібліотечні заходи з цих питань організовуються у співробітництві з відділом сім'ї та молоді РДА, товариством Червоного Хреста, територіальним центром соціального захисту населення, громадськими організаціями.

Так, у 2007 р., бібліотеки спільно з відділом сім'ї та молоді РДА, для дітей схильних до правопорушень провели комплекс заходів під назвою: „Ти - на землі людина”. Їх завданнями стали: допомога юним

у морально-етичному зростанні, налагодження стосунків з батьками, створення психологічного комфорту в сім'ях. У рамках цих заходів відбулися навчання для батьків: „Це важка праця - бути батьками”, де вони знайомились з відповідною літературою - книгами, періодикою, листівками і буклетами: „Батькам про наркотики”, „Дитина в неможливій родині” та ділилися своїми секретами виховання дітей.

До *Всесвітнього Дня без тютюну* проведено: диспут „Чи варто підкорювати цю вершину” (Березовобалківська СБ), годину корисних порад „Паління вашому здоров'ю шкодить, і до хвороб воно приводить” (Станкуватська СБ), виховну годину „У завтра без глибоких звичок” (Маловільшанська СБ).

„Наркотики - насолода чи смерть?” під такою назвою в РДБ відбувся диспут для учнів 9 класу спільно з лікарем-наркологом ЦРЛ Горнійчуком В.В. З розповіді лікаря діти мали змогу прослідити шлях від вживання наркотиків до страшного захворювання ВІЛ/СНІДом. Дізналися, як передається ця хвороба, як себе захистити, що потрібно знати, щоб уникнути цього захворювання. Кожен з учасників висловив своє відношення до наркоманії. До цього заходу у читальній залі було організовано виставку-діалог „Наркоманія і СНІД - сьогоднішня загроза завтрашнього добробуту”.

Не залишається поза увагою бібліотек і *Всеукраїнський день здоров'я*, який проходив під гаслом: „Здоров'я - це та вершина, яку кожен підкорює сам”. Так, учасниками години здоров'я „Циферблат життя”, що проходила в РДБ, були учні 8 класу, які дізнались про жахливі наслідки безпечного ставлення до свого здоров'я. Протягом бесіди молодим людям було над чим замислитись: вживати алкоголь, палити чи вести здоровий спосіб життя, наприклад, ходити до бібліотеки, спілкуватися з друзями, приділяти більше уваги своїй родині тощо.

Однією з важливих ланок нашої роботи є популяризація **екологічних знань**. Заходи цієї тематики - це маленький крок до формування та розвитку екологічної культури майбутніх громадян.

Одним з вдаливих заходів РДБ була екологічна мандрівка „Земля Твоя і Моя” присвячена Всесвітньому Дню охорони навколишнього середовища. Мандрівку здійснювали учні 3 класу сторінками книжок із серії „Світ навколо нас”. Діти з ентузіазмом відповідали на питання вікторини „Землі моєї живе обличчя”, захоплено слухали про Червону та Зелену книги України, проявили інтерес до розповіді про рекордсменів рослинного та тваринного світу. За допомогою книг сільські бібліотекарі навчають дітей розумінню єдності та неповторності всього живого на Землі. На цьому наголошувалось під час: бесід „Мову рідної природи розуміти серцем вчись”

(Вівсяниківська СБ), „Чорнобиль - вічний спомин і гіркий біль” (Сухоташлицька СБ№2); годин-роздумів „Від нас природа не ховає свої таємниці” (Дорожинська СБ), „Чорнобиль: відлуння трагедії” (Бузникуватська СБ).

Вивчення **історії рідного краю**, популяризація його традицій, культурних цінностей, надбаних протягом століть, є одним з головних завдань, що стоять перед бібліотечними працівниками району. У цьому контексті знайомимо читачів з народними святами та звичаями. Так, в РДБ оформлена постійно діюча книжкова виставка „Святами дзвенить українська хата”. Її тематика постійно змінюється залежно від календаря народних свят, які широко відзначаються українським народом: Різдво Христове, Вербна неділя, Великдень, Зелена неділя, Івана Купала, Маковея, Спаса, Андріїв день, Катерини, Святого Миколая та інших свят. На виставці поряд з книгами, списками літератури, папками, добірками статей з періодичних видань, експонуються великодні крашанки, купайлівські віночки, маковейчики, спасівські кошики, калита, миколайчики. Усі ці атрибути, звичайно, привертають увагу читачів.

Протягом року бібліотекарі намагались відшукувати такі відомості про малу батьківщину і популяризували їх таким чином, щоб це пробуджувало у користувачів інтерес до краєзнавчої літератури, сучасного життя Вільшанщини.

Працівники бібліотек району постійно розповідають про взаємозв'язок культур народів, що проживають на території краю. Не один рік РДБ тісно співпрацює з районним Україно-Болгарським історичним музеєм. Так, спільно учасники клубу „Другарче”, що працює на базі РДБ, та працівники музею організували і провели літературно-історичну годину „Вічне суцвіття дружби”, де наголошувалось на добрих стосунках і традиціях українського та болгарського народів.

Письменникам Кіровоградщини працівники РДБ присвятили не один захід. Серед них, літературний вечір „Земля поетів - земля митців”. Запрошені учні 8 класу почули розповідь про творчість Є. Маланюка, В. Гончаренка, В.Базилевського, ознайомились з матеріалами краєзнавчого куточку „Кіровоградщина - наш дім”.

Запам'яталася читачам проведена спільно районними бібліотеками презентація книг письменника-земляка, заслуженого журналіста України, О.Ф. Кердіваренка під назвою „Доброта - кредо його життя і творчості”. Олександр Федорович написав цілу низку повістей і оповідань для дітей, тому серед дорослих шанувальників творчості письменника, було багато і юних облич. Усі з захопленням слухали розповідь про життєві та творчі шляхи письменника, вірші і

гуморески у виконанні запрошених на презентацію гостей - працівників РБК. Письменник прочитав декілька нових, ще не надрукованих своїх віршів для дітей, подарував присутнім на згадку свої книги.

За рік чимало заходів присвячувалось *сімейним святam і традиціям*. Серед них, родинне свято „Мій скарб - мої мама й тато, любити буду й шанувати” (РДБ). Гостями зустрічі була родина Пироженків, активних читачів бібліотеки. До того ж, це дуже співуча родина і свої пісні вони презентували слухачам.

Родинознавчі читання „Роде наш красний, роде наш прекрасний” пройшли у Вівсяниківській СБ.

Бібліотеки намагаються всебічно сприяти **розвитку творчих особистостей юних**.

Надзвичайний резонанс серед учнів має Всеукраїнський конкурс „Найкращий читач року”. Цей конкурс виявляє чимало обдарованих хлопців і дівчат. Переможцем районного конкурсу у 2007 році став Максим Каолін, якого було запрошено до ОДБ ім. А.П.Гайдара, де відбувся обласний тур конкурсу. Незважаючи на те, що Максим не зайняв призового місця, він залишився дуже задоволеним, поспілкувався зі своїми однолітками та подивився їх виступи.

Клуб „У світі Прекрасного” об’єднує дітей, які полюбили поезію, музику, живопис. Девіз клубу: „Хай натхнення дме в усі вітрила, світ прекрасного гордо розправляє крила”. Тематика засідань різноманітна. Запам’ятався вечір-поезії „Поезія - завжди прекрасна”, учасники якого декламували свої улюблені вірші.

Не менш цікаво в РДБ пройшла музична година до Дня музики „Ім’я тобі – Моцарт” для учнів 5 класу. Діти познайомились з біографією великого композитора, прослухали в запису його неперевершені класичні твори. Неповторне враження на дітей справила вихованка школи мистецтв Марія Чиквиладзе, учениця 7 класу, яка напам’ятав виконала твір Моцарта на фортепіано.

У РДБ постійно організовуються персональні та колективні виставки робіт щодо підтримки творчості юних: „Майструй і твори”, „Улюблений казковий герой”.

Зростає роль бібліотек в **організації дозвілля** для дітей та підлітків **на час шкільних канікул**. Ця робота будувалась, як правило, за спеціальними планами. Більшість заходів включали елементи театралізації, музичного оформлення. Використання бібліотекарями активних форм роботи (вікторини, конкурси, турніри, свята) спонукало дітей до роздумів, творчості, комунікативного спілкування. За рік, під час канікул, бібліотекарями району обслуговувалось 712 юних користувачів.

Один з прикладів – свято „Нехай завжди буде сонце!”, підготовлене працівниками РДБ до Міжнародного Дня захисту дітей. Захід проходив у дитячому садочку. Діти разом з працівниками бібліотеки читали вірші про літо, сонечко, співали пісні, брали участь у конкурсах та вікторинах. Кульмінаційним моментом було вручення дітям солодких призів від селищної ради.

Бібліотека - це місце народження та акумуляції інновацій, **підвищення професійної майстерності бібліотекарів району**, що працюють з дітьми.

У РДБ проводились творчі заняття, якими передбачалось огляди нових методичних матеріалів і бібліотечної періодики, обговорення яких, проходило завжди дуже активно.

Щорічно у РЦБС проводяться семінари-практикуми з актуальних питань. Наприклад, у минулому році: „Популяризація української літератури в бібліотеках району: інноваційні форми і методи роботи”, „Бібліотека як центр правової освіти населення”. Метою останнього була активізація роботи бібліотеки з установами і організаціями, які опікуються правами дитини. Виступили гості семінару: начальник відділу юстиції В.Оніщук з темою „Дитинство в Україні: права, гарантії, захист”; начальник відділу у справах сім’ї та молоді В.Балева представила соціальний портрет району у сфері захисту дитинства. У ході семінару учасники взяли участь у творчому діалозі „Бібліотека за права дитини”.

Керуючись принципом „краще один раз побачити, ніж сто раз почути”, у 2007 р. почали практикувати виїзні семінари, як найбільш продуктивну форму навчання. Так, семінар-практикум „Сільська бібліотека в соціокультурному просторі” відбувся на базі Котовської СБ. Крім бібліотекарів у семінарі взяли участь представники владних структур, вчителі. Були розглянуті питання щодо перспективи розвитку сільських бібліотек району, їх взаємодію з місцевою владою та роль бібліотек у задоволенні потреб учнів за шкільною програмою. Завідувачка бібліотекою Ю. Погрібна провела екскурсію по бібліотеці, присутні мали змогу переглянути виставку прикладного та ужиткового мистецтва, а також масовий захід. Відбувся й обмін досвідом між бібліотечними працівниками за темою: „Пошук нових джерел фінансування: реалії та перспективи”.

Методичні матеріали, рекомендації, поради, які пропонувалися на обласному семінарі „Бібліотека для дітей: реалії та перспективи”, що відбувся в ОДБ ім. А.П.Гайдара, було запроваджено та використано в роботі бібліотек району.

На базі РДБ пройшла творча лабораторія для сільських бібліотекарів „Краєзнавство - шлях до формування позитивного іміджу

публічних бібліотек”. Розглядалися питання наочності бібліотек. Бібліотекарі заздалегідь отримали завдання: підготувати матеріал „Інноваційні напрацювання з краєзнавства: новий погляд на традиційну форму”. Цікавий виступ підготувала завідувачка Бuzникуватської СБ Н.Медлярська, яка ознайомила присутніх з методикою розробки виставок з краєзнавства, їх оформленням, обліком документів, особливостями реклами. У рамках лабораторії пройшла презентація книги нашої землячки, колишнього бібліотекаря, нині директора Березовобалківського музею В.Іщенко „Промовляє історія”. Наприкінці зустрічі Валентина Іллівна подарувала кожній бібліотеці таку книгу.

Було підготовлено та розповсюджено серед сільських колег методичні матеріали з актуальних питань щодо голодомору в Україні, народознавства, історії країни, екології та ін.

З метою надання методичної та практичної допомоги на місцях та контролю за роботою бібліотек системи здійснюються виїзди. На жаль, із-за обмеженого фінансування, за минулий рік було здійснено лише 8 виїздів за темами: „Краєзнавчий аспект в роботі бібліотек”, „Бібліографічне обслуговування користувачів бібліотеки”, „Робота з категоріями користувачів, що потребують особливої уваги”.

Добре попрацювали добре й відпочивали. Так, на свято до *Всеукраїнського Дня бібліотек* „Дорога до храму знань” були запрошені працівники сільських бібліотек. Програма професійного свята була дуже насиченою, бібліотекарі взяли активну участь у конкурсах: „Зачаруй читача”, „Допоможіть читачеві”, „Пізнай героя художнього твору” та ін. Під час конкурсів виконували завдання: „Як залучити спонсора до бібліотеки?”, „Нова бібліотечна ідея”. Відбулося й нагородження бібліотекарів за такими номінаціями: „Володарка знань”, „Міс Ерудиція”, „Муза мистецтв”, „Фея дитинства”, „Чарівність”, „Молодість”.

Протягом 2007 року колективи бібліотек намагалися працювати так, щоб кожен відвідувач був бажаним гостем. Ось за цю атмосферу і люблять читачі бібліотеки. А це *найкраща оцінка нашої роботи*, про що засвідчували користувачі бібліотек району в анкетуваннях та експрес опитуваннях.

Відповідальна за випуск

Т. Манжула,
директор обласної
бібліотеки для дітей
ім. А.П.Гайдара

**Підготовка,
редагування випуску
та комп'ютерна верстка**

Н. Расторгуєва,
завідуюча відділом
у справах розвитку
дитячих бібліотек
і маркетингу

Л. Босюк,
провідний методист

Сканування матеріалів

С. Снегірьов,
провідний інженер
з програмного
забезпечення